

ПЕРЕДМОВА

У початковій фазі другої світової війни західноукраїнські землі були несповна два роки під владою СРСР: 17 вересня 1939-го року червона армія, на основі пакту советського уряду з націонал-соціалістичною Німеччиною, перейшла через Збруч, в кінці червня 1941-го року вона покинула Львів і згодом усі новоздобуті території.

Власне до цього періоду відноситься наша публікація, яка змальовує часи першої большевицької окупації Західної України крізь призму переживань і досвідів львівських громадян. Період це короткий, проте знаменний і вартий уваги. Тоді ж бо вперше Західна Україна опинилася в межах Советського Союзу і вперше світ європейської цивілізації зустрівся з большевицьким світом, який до того часу був герметично ізольований від Європи визначеними Ризьким договором кордонами.

Матеріяли до цієї книжки підписана збирила у Львові в короткий час після того, як він перейшов з большевицьких рук у німецькі. Повернувшись з еміграції до рідного міста у вересні 1941-го року з заміром зібрати відомості про те, що пережив народ під большевиками, я провадила балачки з людьми різних професій і робила з цих розмов записки, або замовляла статті. Пам'ять про большевицьке панування була тоді між місцевим населенням ще дуже свіжа, незатерта новими враженнями. Люди радо ділилися спогадами й міркуваннями про пережиті часи, не лінувалися теж закріпити, на мою просьбу, свої спостереження на письмі. Від багатьох громадян я дістала статті в зовсім викінченій формі, інші передали мені більш чи менш оформлені записки, ще з іншими я зробила інтерв'ю, або записувала їхні розповіді під диктантом, при чому старалася передати якнайвірніше не тільки думки розповідачів, але також форму їх вислову. Моїми співрозмовцями були здебільшого громадяни, які і в підпольській добі грали видатну роль у українській суспільності, і під советським режимом мали змогу ознайомитися докладно з якоюсь ділянкою життя

та приглянутись до нових порядків. Так постав восени 1941-го року цей збірник, постав на швидку руку у военний, нервовий час.

Зі сказаного ясно, що Читач не знайде в цій книжці систематичного опису першої большевицької окупації Західної України, зате знайде в ній інформації „з перших рук“. Статті мають характер свідчень очевидців, до того ж свідчень людей абсолютно гідних довір'я і компетентних у справі, про яку говорять. Професор університету розказує про відносини у високих навчальних закладах, директор театру — про театральну справу, директор бібліотеки — про долю бібліотек, теолог — про церковну політику, науковець-юрист — про правосуддя, сторож кам'яниці і хатня господарка — про уклад життя большевицьких квартирантів і т. ін. На канві особистих спогадів співробітники збірника з'ясовують часто й деякі основні проблеми советської системи.

Зрозуміла річ, що такий різнохарактерний матеріал годі було перетопити в однорідну цілість. Є у збірнику серйозні статті, але є й веселі фейлетони, є спогади та інтерв'ю, протокольні записи й легкі репортажі, точний інформаційний матеріал і літературно схоплені картини. Нерівність статей — це найслабіше місце збірника. Нерівні вони як щодо своєї вартости, так і щодо фактури писання. Ніхто не є краще свідомий недоліків цієї публікації, як підписана.

Другим поважним недоліком є повторення, що їх так важко обминути у збірній праці з тематикою, обмеженою до короткої доби. Спостереження і зауваження, які повторюються в різних статтях, підкреслюють, звичайно, ті властивості большевицької дійсности, що найсильніше кидались у вічі та найглибше вривались у пам'ять жителів Львова.

Хочу сказати кілька слів про перипетії в зв'язку з виданням друком цієї праці. З початку 1942-го року я передала її видавництву Юрія Тищенка в Празі. Два роки з гаком машинописи пролежали в німецькій цензурі і тільки під кінець 1944-го року видавець дістав дозвіл їх друкувати. Коли ж друкарський склад був уже готовий, видавець не міг дістати паперу, на що в окупованих німцями країнах у военний час потрібний був дозвіл влади. Вкінці, на весні 1945-го року, безпосередньо перед розвалом Німеччини, книжка була надрукована, але весь наклад в кількості 5.000 примірників залишився в Празі, бо Юрій Тищенко, виїжджаючи на Захід, не міг його вивезти. В мене залишився коректурний відбиток книжки.

Передаючи тепер, з незначними тільки змінами, збірник у руки Читачів, прошу їх пам'ятати, що від виготовлення цієї книжки минає

сімнадцять років. В тому часі зайшли епохальні зміни в світі, зокрема змінилася ґрунтовно пропорція сил між Сходом і Заходом. Советський Союз з відсталю в мілітарному й економічному значенні країни став світовою потугою. Пам'ятати треба й про те, що наслідком другої світової війни зросло безмірно ознайомлення вільного світу з Советським Союзом і проблемами большевизму. Зродилась, навіть, нова дисципліна, советознавство: тисячі науковців вивчають історію СССР і сучасні події на Сході Європи, кожного року появляють друком сотні публікацій з советською тематикою. Природна річ, що під впливом названих факторів змінилась і перспектива, в якій бачимо й оцінюємо події 1939/41 років.

Коротко кажучи, статті збірника треба читати в світлі тодішньої політичної, мілітарної і психологічної ситуації, а не сьогоднішньої. Твердження про большевизм, які були правильні й актуальні тому сімнадцять років, не мусять бути такими в 1958-ому році. Проте, я вважала за відповідне не актуалізувати книжки, бо річ не в тому, що ми сьогодні знаємо про большевизм, а в тому, як він запредзентувався нашим землякам на західноукраїнських землях в 1939/41 роках, що вони тоді про нього думали, як його сприймали, як оцінювали події і, головне, що пережили, що витерпіли.

Не мала я досі змоги подякувати прилюдно співробітникам збірника і тим громадянам, що в усній формі передали мені свої інформації. Роблю це тепер, дарма що з великим запізненням. З особливою вдячністю згадую тих громадян, що допомогли мені, під час моєї присутності у Львові восени 1941-го року, зібрати матеріяли до цієї книжки. На жаль, я не можу назвати їх тут на ім'я, і з тих самих причин промовчу про прізвища авторів статей і моїх інформаторів. Подаю прізвища тільки тих осіб, що відійшли навіки, або тих, з якими я могла порозумітися щодо їх згоди.

При підготові цього видання дуже помічні були мені цінні поради й ласкава доброзичливість трьох громадян: покійного д-ра Івана Німчука, д-ра Григора Лужницького й д-ра Юрія Фединського. Першому я вже не можу сплатити подякою боргу вдячності. Двом другим — щире спасибі, що спричинилися до появи книжки в її сучасному вигляді.

Нью Йорк, вересень 1958.

Мілена Рудницька

Слово Митрополита Андрея про большевизм

*Нижченаведена стаття Митрополита
Андрея Шептицького була написана спеціаль-
но для цієї публікації і ніде досі не була публі-
кована.*

Метою держави є запевнити родинам і продиноким громадянам добробут і щастя. Забезпечення життя, майна і всякого права громадян — це основні обов'язки держави, — без них держава не є державою. Те, що називають большевицькою державою, таке віддалене від тієї мети, що в ньому, себто в большевицькому правлінні, ніяким чином не можна добачити жадних слідів тих засадничих, першорядних функцій держави. Про добробут, про щастя людей, нікому з правителів ані не сниться. З їхніх діл видно, що вони не вважають себе поставленими для добра людей, а навпаки: думають, що всі люди є виключно заради того, щоб їм служити. Звідси й те використання сил, здоров'я і життя людей, про яке деінде ніхто не має поняття.

Тому то громадяни ССРСР почувають себе під таким гнітом установ, законів і всієї поведінки уряду, що їхнє становище рівняється майже вповні становищу людей засуджених на смерть. Під большевиками всі засуджені

на смерть, навіть ті, що по найліпшій волі служать системі, віддаючи їй усі свої сили. Увесь суспільний організм, цілий народ і кожна клітина, з яких складається народ, себто кожна родина, марніє в атмосфері большевицької держави, нидіє, слабне, і кожний бачить перед собою, немов якусь пекельну примару, ту смерть, що наближається з виснаження, з голоду, з упливу крови. Це атмосфера, в якій ніякий організм довго жити не може. І така атмосфера є наслідком марксизму, який можна назвати системою, що робить з людини машину, не беручи до уваги прав і потреб її природи.

Правителі ССРСР додають до марксизму абсурдний атеїзм, у формі якнайбільше противній людській природі і законам органічного життя, законам суспільности й родини. Цей атеїзм — це неначе той пісок кинений у будову якоїсь машини, або додані до затруєної марксизмом атмосфери нові отруйні гази, які прискішують неминучу смерть кожного організму.

Як далеко йде ця поведінка з людьми, неначе засудженими на смерть, або ще гірше, на безнадійне життя і муки, наглядно показує одна подробиця, але загальноприйнята й характеристична. Большевики про око дуже дбають про здоров'я людей, множать шпиталі, лікують хворих даром і мають (так бувало у нас і, мабуть, так є і в цілому Союзі) добрих лікарів, почасти вихованих ще за давнього режиму, почасти ведених до цього звання бажанням присвятити свої сили бідним страждаючим людям. А проте, при найщирішій волі лікарів, не зважаючи на їхню жертвну працю і зусилля рятувати людей, з хворими по шпиталях поводяться гірше ніж з засудженими на смерть у тюрмах культурних держав. Бо в усіх тюрмах культурних держав є давній і скрізь зберіганий звичай, що сповняють останню волю

засуджених на смерть і, коли це тільки можливе, роблять те, про що людина перед смертю просить. А в шпиталях СРСР, які є всі державними установами, хворий, навіть такий, що вмирає, хоч і як просить потіхи релігії, не може її ніколи дістати, бо так велить атеїстичний принцип, зацелений на марксистським комунізмi.

Це факт, такий закон і така практика, але це також і символ, яку карикатуру робить большевицька система навіть з гуманної чи філантропічної установи, якою залюбки чваняються правителі СРСР.

✧ *Андрей (в. р.)*

Львів, 6. жовтня 1941.

З М І С Т

	Ст.
Передмова	5
Слово Митрополита Андрея про большевизм	9
I. „НОВЕ ЩАСЛИВЕ ЖИТТЯ“	13
Перша зустріч з большевиками	15
Большевики на порозі Європи	28
Моя зустріч з Європою	34
Як ми стали советськими громадянами	53
Забриханість большевицької пропаганди	59
Фабрика щасливого життя	65
Ті, що не могли спати	70
Товариські форми большевиків	74
Обнижений життєвий стандарт	80
„Визволена“ жінка	84
Як большевики розв'язали національне питання	90
Большевицьке „визволення“ Західньої України	96
II. „РЕЛІГІЯ — ОПІУМ ДЛЯ НАРОДУ“	111
Большевицька релігійна політика в Західній Україні	113
Мартирологія українського духовенства під пануванням большевиків	136
III. „НАЙПЕРЕДОВІША ШКОЛА СВІТУ, НАЙЩАСЛИВІША МОЛЮДЬ“	145
Радянська школа	147
Приїхали вчителі й учні	160
Надійний сталінський нарибок	164
Першотравневий карнавал	167
Шкільний інспектор як детектив	178
Сизифова праця професора	186
„Gaudeamus igitur...“	192
Як Львівський Педінститут виховував майбутніх учителів ...	198
IV. „ДОСЯГНЕННЯ СОЦІЯЛІСТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ“	203
Інженери людських душ	205
Мальована брехня	220
Невільники пера	227
Театр як агітаційна трибуна	231

	Ст.
Книжки на паливо	235
Дивні практики Обліту	243
Музеї на службі комуністичної агітки	246
Замість „Просвіти“ — „Звізда Советів“	252
V. „РАЙ ТРУДЯЩИХ“	255
„Соціалістичне будівництво“ в Західній Україні	257
Правдиве обличчя большевицької кооперації	266
Про большевицьку промислову кооперацію	273
Гвинтик у машині	278
Колишній комуніст	283
Спролетаризовані ремісники	290
Люди, які все втратили	292
Торгівля „з-під поли“	297
Життєва філософія кам'яничного сторожа	301
VI. „БАТЬКІВЩИНА СЕЛЯН“	309
Західньоукраїнське село під большевиками	311
Як большевики господарювали на селі	325
Колективізація в Західній Україні	332
Досвіди агронома	340
Сільська торгівля по-советському	351
VII. „ВОРОГИ НАРОДУ“	359
Правосуддя в Західній Україні під час большевицької оку- пації	361
Сеньйор українських політиків большевицьким в'язнем ...	380
15 мільйонів за дротами й тюремними мурами	393
47 допитів Матері Ігумені	399
В сітях НКВД	404
Я була засуджена на смерть	418
Поведінка з тяжким інвалідом	433
Масакра в тюрмі „Бригідки“	441
Дружина „ворога народу“	445
Безплатна подорож у невідоме	453
Тиждень червоного жаху у Львові	465
Ліквідація верхівки	471
Кривавий танок	477